MIKIEL ANTON VASSALLI

(Jorbot ma' l-Għadd ta' Ġunju paġ. 61)

Ma' tul l-amministrazzjoni ta' Maitland, li dam Gvernatur mill-1813 sa l-1824, il-bixra ta' Gvern li kien magħmul fuq id-drawwiet ta' mijiet ta' snin qabel, tbiddlet u ssawret fuq dik ta' l-Ingilterra u ta' dawk iż-żminijiet, fost kollox sar tibdil fil-Qrati u fil-kummerċ li sar libru, l-iktar għall-qmuħ. L-Ingliż daħal bħala lsien uffiċjali fl-amministrazzjoni tal-Gvern.

It-tagħlim nistgħu ngħidu li raġa' ħa r-ruħ u bil-mod il-mod għal l-ulied il-poplu bdiet tinfetħilhom xi skola ċkejkna.

Hawnhekk jaqbel insemmu l-ewwel kotba li bdew isiru għal dan it-tagħlim. L-ewwel li niltaqgħu magħhom huma dawk ta' Vella u Montebello Pulis. Wieħed jismu *Chtieb il-Kari Yau Dahla 'al ilsien Malti* (1824) u l-ieħor l-*Oblighi tal Bniedem* (1826) tal-Patri F. Soave, kif jidher maqlub bil-Malti għal l-Iskola (Kulleġġ) ta' Għawdex.

Iżda, barra minn dan, ma jidhirx illi bil-Malti kien isir ebda tagħlim ħlief id-Dutrina fil-knejjes u tagħlim ieħor reliġjuż bi prietki. Jingħad illi madwar l-1820 ċertu Reverend Ingliż (Rev: Keeling) kien fetaħ skola, il-Belt, li għal xi żmien kien fiha minn mija sa mitejn u tletin tifel, subien u bniet, li kienu jitgħallmu l-Malti, l-aritmetika u xi ftit Ingliż. Xi nisa Ingliżi kellhom f'idejhom ukoll skola tal-bniet miżmuma bil-għbir fost in-nies għonja tal-gżira, il-biċċa l-kbira Ingliżi, iżda fiha ma sabux min igħallem. Fost xi Ingliżi li jħobbu jgħallmu lil poplu kien hemm xi ħadd li twebbel biex igħallem liż-żgħażagħ Maltin xi bidu ta' xjenzi, fosthom il-Ġeometrija, iżda qata' qalbu għax ra li l-lsien Malti ma kienx għadu mħarreġ biżżejjed għal dan it-tagħlim.

Fost il-kotba bil-Malti li sa dak iż-żmien kienu dehru, barra dawk ta' Vassalli, u dawk li semmejna, kien hemm il-grammatka *(NuovaScuola della Lingua Punica*-1750) ta'Agius De Soldanis u l-Vanġelu ta' San Ġwann maqlub għal Malti minn ċertu Peppu Marino Canolo (1822) li fuqu nitħaddtu iżjed il quddiem. Wara żmien imbagħad dehru xi kotba tal-qari maħruġin mix-Xirka Missjunarja tal-*Wesleyans* għal l-iskejjel tagħhom miġjubin bil-Malti mill-Ingliż mit-Tabib Cleardo A. Naudi—fihom bċejjeċ meħudin mill-Katekismu ta' Fleury u tagħrif ċkejken minn fuq il-Għaqda l-Ġdida u ħwejjeġ oħra reliġjużi, stejjer eċċ. Wara, imbagħad, nibtet il-Grammatka Maltija bl-Ingliż ta' Francis Vella, (1831) magħ-

mula għal dawk l-Ingliżi li jridu jitgħallmu l-Malti, u bosta żmien wara il-kotba tax-*Xirka għall-progress tat-Tagħlim Nisrani* (1836-45), fosthom Grammatka Maltija ċkejkna bl-Ingliż u bidu ta' Grammatka Ingliża u xi kotba tal-Qari Malti-Ingliż. Għal din il-ħabta dehru wkoll xi Inni Mqaddsa tal-qassis Mifsud Tommasi.

Iżda, fost dawn kollha l-iżjed li fost il-poplu mxew fl-idejn kienu d-Dutrina jew Tagħlim Nisrani u mbagħad xi ftit mill-Inni li kien beda jikteb il-qassis Mifsud Tommasi.

Qabel dan iż-żmien il-Malti qatt ma kien ġie mgħallem u iktarx li ftit jew xejn ma kien jinqara mill-poplu, il-għaliex il-fehma fost dawk li kienu jmexxu l-gvern u t-tagħlim tal-poplu kienet illi l-Malti huwa fdal tal-lsien għarbi, jiġifieri ta' nies barranin għal maltin mid-demm u mid-dîn, nies illi l-ħakma tagħhom f'Malta ħalliet tifkiriet ftit u xejn koroh, għalkemm fuqhom ma nistgħu ngħidu xejn ħlief li fi żmienhom kienu dik il-ħabta l-aqwa nies fil-Mediterran. Għalhekk l-iktar fehma li ħassret il-ħsieb li l-Malti jidħol fit-tagħlim tal-poplu kienet dik illi l-Malti, bħala fergħa ta' lsien Semitiku, ma sata' qatt jimxi 'l quddiem fit-tagħlim meħtieġ min-nies li qiegħda tgħammar fi gżejjer li għandhom x'jaqsmu ma' nazzjonijiet Ewropej. Għal dak li hu kummerċ u rabtiet oħra ma' nies barranin, u għal dak li hi amministrazzjoni tal-pajjiż il-Gvernijiet ta' qabel l-Ingliżi f'Malta qatt ma dehrilhom li l-Malti jista' jiswa. Għalhekk, fuq kollox ta' kollox, naraw illi fi żmien l-Ordni, biex ma mmorrux iżjed il-bogħod, u għal l-ewwel żmenijiet ta' l-Ingliżi, il-lsien Malti dejjem baqa' barra bil-bibien ta' l-iskejjel jew Istituti, sew privati kemm pubbliċi, u floku daħal it-Taljan mal-Latin li kien ilu minn żmien bikri, bħala lsien tal-qrati, fl-attijeit, fil-Kurja u fl-amministrazzjoni ċivili, sakemm fi żmien Rohan (1775), twettaq it-tagħlim tat-Taljan u l-użu tiegħu fl-attijiet tal-Ġustizzja u tan-nutari. (1) Hawnhekk għalhekk it-tagħlim tal-poplu ħa bixra oħra ġdida sabiex, kif inħaseb dik il-ħabta, biha l-poplu Malti sata' jimxi ma' dak li bi dmir kien jitlob minnu il-Ħaqq taħt is-setgħa ta' l-Ordni; u fejn dehrilhom illi bih il-lsien Malti ma setgħux jaslu, inqdew b'dak il-lsien li, skond il-fehma tagħhom, kien l-iktar li jaqbel għal mad-drawwiet tal-poplu Malti u ma' dawk ta' l-Ordni.

(1) Iżda, kif dlonk naraw minn xi dokumenti fuk l-istess Vassalli l-użu tal-latin (flok it-taljan) jinsab f'xi sentenzi tal-Qorti Kapitanali u fid-deċizjonijiet tal-Gvern (1800)

Għalhekk infetħu xi skejjel fejn iż-żgħażagħ setgħu jitgħallmu il-liġijiet tal-pajjiż, u għalhekk it-taljan, minn dak iż-żmien sakemm għadda ftit taż-żmien wara l-1800 baqa' dejjem waħdu flimkien mal-latin. Dawn l-iskejjel, imsejħin Normali, kienu, waħda l-Belt u l-oħra l-Isla. Minn dawn imbagħad tnisslu l-Iskejjel Primarji u fl-aħħar l-Elementari u s-Sekondarji tal-Gvern.

Dan it-tagħlim kien seħħ ukoll fl-Iskola tad-Dar Industrjali tal-Bniet (il-*Conservatorio*, fil-Bini fejn il-lum hemm l-Isptar Ċentrali) u f'xi skejjel ta' l-irħula bħala fergħat ta' l-Iskola Normali tal-Belt. Iżda dawn l-iskejjel ta' l-aħħar, bil-ftit il-ftit, marru fix-xejn.

Dwar l-1838, il-Gvern beda biex jaħseb idaħħal il-Malti *bħala mezz ta' tagħlim* għal l-Ingliż jew Taljan. Dan ilħsieb ma ngħoġobx minn xi nies li jifhmu fit-tagħlim tat-tfal għax dehrilhom li t-tfal l-ewwel ħwejjeġ li għandhom *jitgħallmu huwa lsien pajjiżhom għalih*, imbagħad jibqgħu mexjin biex bih jitgħallmu ħwejjeġ oħra.

Il-tagħlim fl-Università illi minn żmien Pinto (1769) sakemm l-Ordni telqet minn Malta baqa' dejjem isir fuq dak li kien isir fl-aħjar Universitajjiet l-oħra ta' l-Ewropa, wara l-1800 kien reġa' twaqqaf, għalkemm fi żmien il-Franċiżi, bittibdil li kien se jsir fis-sistema tat-tagħlim, l-Università tneħħiet u flokha kienet se' tinħoloq skola Ċentrali fejn kellu jsir tagħlim fix-xjenzi u ilsna orjentali.

Ball fit-28 ta' Ottubru, 1800 ħatar lill-Kanonku Franġisku Saverju Caruana (il-Ġeneral Kmandant tal-Battaljun Malti fi żmien l-Imblokk) bħala Direttur tat-Tagħlim Pubbliku. Barra mill-Filosofija, Matematika, Fisika, Liġi, Mediċina, Teoloġija, disinn eċċ. kien hemm it-tagħlim tal-Latin u tat-Taljan. It-tagħlim ta' l-Ingliż inbeda fl-1803.

In-nies ta' l-aħħar żmenijiet ta' l-Ordni u ta' żmien il-Franċiżi, li iktarx Vassalli kellu jarġa' jħabbat wiċċu magħhom, ma naħsibx li kienu ftit; fosthom ta' min isemmi lill-Kanonku F. S. Caruana, lil Ċensu Borg "Braret" u, wara żmien, lil Doublet.

Caruana, bniedem rgħibi u mimli bix-xewqa ta' kburija, biex igħaddi 'l quddiem, wara dak kollu li kien għamel għall-Kuruna Ingliża f'Malta, stenna dejjem li l-Ingilterra tippremjah u tgħinu, iżda meta fl-1807 l-Isqof Labini miet, għad li l-Ingilterra tħabtet biex floku jilħaq Caruana, ir-Re Ferdinandu III ta' Sqallija ma riedx jati l-kunsens tiegħu, għax, milli jidher, Caruana ma kien wera ebda ħajra sabiex Malta

tingħaqad mas-Saltna ta' Sqallija, iżda ħadem biex l-Ingliżi jibqgħu jżommu lil Malta, u din ir-Re ta' Sqallija refagħha f'qalbu; jew il-għaliex, kif jaħsbu wkoll, l-imgħoddi ta' Caruana, (li minn Membru tal-Kumissjoni tal-Gvern Franċiż sar, imbagħad, l-akbar għadu tal-Franċiżi favur l-Ingliżi), ma sata' qatt jogħġob lir-Re Ferdinandu, għajnu mimlija bil-ġibda tal-Maltin lejn il-Kuruna ta' Sqallija.

Fl-1822, Caruana sar arċidjaknu tal-Katidral u ħalla minn Rettur ta' l-Università. Ir-Re ta' Sqallija u Napli sal-1814 kien għad għandu d-dritt tas-Saltna ewlenija fuq Malta bil-jedd li l-ħatra ta' l-Isqof ta' Malta ssir bil-wetqa tiegħu, billi d-Djoċesi ta' Malta kienet tagħmel mas-Sedi Metropolitana ta' Palermu. Dan il-jedd, iżda, spieda ma kif Malta waqgħet għas-sehħ taħt il-Kuruua Ingliża. Għalhekk, wara l-mewt ta' l-Isqof Mattei (1829) il-Gvern Ingliż iċċama lil Caruana biex isir Isqof u l-Vatikan wettaq ix-xewqa tal-Kuruna Ingliża, fil-waqt li l-Papa Gregorju XVI. fil-20 ta' Ġunju 1831, iddeċieda illi l-Knisja u l-Isqof ta' Malta jinfirdu minn dik ta' Palermo u ma jkollhomx x'jaqsmu ħlief mas-Sedi Rumana.

Meta Caruana fil-1831 laħaq Isqof, Vassalli kien diġà taħt it-trab.

Milli jidher Caruana, għalkemm Żebbuġi bħal Vassalli, miegħu ma tantx kien jaqbel;bejniethom kien hemm xi imma, u għalhekk wara li raġa' lejn Malta, Vassalli iktarx ra iżjed deni milli ġid minn dan il-persunaġġ għoli u li dik il-ħabta kien wieħed min-nies setgħanin tal-Gżira.

Personaġġ ieħor li, kif għedna, Vassalli ħabbat wiċċu miegħu kien il-qalbieni Ċensu Borg, imlaqqam "Braret", sieħeb Caruana fi żmien u wara l-Imblokk. Dan il-bniedem, b'riħet il-ħidma li ħadem għal pajjiżu u għall-Bandiera Ingliża, baqa' jindeħes fil-pulitka u t-tmixxija tal-pajjiż, laħaq Lugtnent ta' Birkirkara u spiċċa biex fi Frar ta' l-1833 il-Gvern Ingliż għamlu Kavalier ta' l-Ordni ta' San Mikiel u San Ġorġ. Miet ta' 64 sena f'Awissu ta' l-1837 u difnuh fil-Knisja ta' Birkirkara.

(Jissokta) A. C.